

FFI-rapport 2014/02199

Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2013

Kari Tvetbråten

Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2013

Kari Tvetbråten

Forsvarets forskningsinstitutt (FFI)

5. desember 2014

FFI-rapport 2014/02199

129201

P: ISBN 978-82-464-2468-2

E: ISBN 978-82-464-2469-9

Emneord

Forsvarsindustri

Økonomiske nøkkeltall

Statistikk

Metode

Godkjent av

Vidar S. Andersen

Forskningssjef

Sammendrag

Denne rapporten presenterer statistikk over norsk forsvarsindustri i 2013. Statistikken omfatter utvalgte økonomiske nøkkeltall som omsetning, årsverk, eksport, forskning og utvikling, innkjøpskostnader og verdiskaping. I tillegg til tall for industrien som helhet, presenterer vi også tall fordelt på bedriftskategori der dette er relevant. Dette er femte år på rad at FFI presenterer forsvarsindustriens årlige virksomhet, og vi har derfor grunnlag for å gå nærmere inn på industriens utvikling i denne perioden. Rapporten beskriver også kilder og metoder som ligger til grunn for beregningene.

English summary

This report presents statistics on the Norwegian defense industry in 2013. The statistics are selected economic indicators as revenues, man-labor years, export, research and development (R&D), sub-contracts and value added. In addition to the aggregated statistics, we also present statistics for business categories where this is relevant. This is the fifth year that FFI presents the defense industry's annual business, and we discuss therefore the industry's development during this period. The report also describes the data sources and methods that form the basis for the statistics.

Innhold

1	Innledning	7
2	Forsvarsindustrien i Norge	8
2.1	Identifisering og kategorisering av forsvarsbedrifter	8
3	Nøkkeltall for forsvarsindustrien 2013	9
3.1	Omsetning og årsverk	9
3.2	Nasjonal verdiskaping	11
3.3	Eksport av forsvarsmateriell	12
3.4	Nato Support Agency (NSPA)	14
3.5	Forskning og utvikling (FoU)	15
3.6	Forsvarsrelatert virksomhet og øvrig virksomhet	15
4	Utvikling over tid	16
4.1	Antall bedrifter	18
4.2	Omsetning	19
4.3	Årsverk	21
4.4	Nasjonal verdiskaping	22
4.5	Innkjøpskostnader	22
4.6	Forsvarsrelatert eksport	24
4.7	Forskning og utvikling (FoU)	25
5	Datagrunnlag og metoder	27
5.1	Forsvarsindustrien i Norge	27
5.2	Datagrunnlag	28
5.3	Metodiske aspekter	29
6	Oppsummering	30
	Referanser	32
	Forkortelser	33
	Vedlegg A Rapporteringsskjema til forsvarsbedriftene	34

1 Innledning

Statistikk for norsk forsvarsindustri er en serie rapporter fra Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) som beskriver industriens årlige virksomhet. Den første rapporten ble gitt ut i 2010 og presenterte tall for 2009. Vi følger industriens utvikling på de samme nøkkeltallene hvert år, og i tillegg velger vi et eller flere områder som vi beskriver mer detaljert. Årets tema er forsvarsindustriens utvikling over tid der vi beskriver utviklingen i perioden 2009-2013, både for industrien som helhet og fordelt på bedriftskategori.

Arbeidet er hovedsakelig finansiert av Forsvarsdepartementet (FD) gjennom FFI-prosjekt 1292 «Næringsstrategi og støtte til materiellanskaffelser», men også Forsvars- og sikkerhetsindustriens forening (FSi) har støttet og delvis finansiert arbeidet med innhenting og bearbeiding av data.

Forsvarsindustrien i Norge består av bedrifter som har virksomhet i forsvarsmarkedet, og som bidrar til nasjonal verdiskaping over tid¹ slik at kompetansen utvikles og blir i Norge. Videre avgrensner vi utvalget til å gjelde enten bedrifter som er medlem i FSi, har fått innvilget eksportlisens av UD og/eller har en betydelig omsetning til Forsvaret. Antall bedrifter varierer noe, og i 2013 identifiserte vi 137 bedrifter. Det er virksomheten i disse bedriftene som utgjør grunnlaget for statistikken.

Forsvarsrelatert omsetning	11,9 milliarder kroner
Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet	4 800 årsverk
Samlet forsvarsrelatert eksport	4,4 milliarder kroner
Forsvarsrelatert FoU	1,2 milliarder kroner
Innkjøpskostnader fra norske underleverandører	3,0 milliarder kroner
Innkjøpskostnader fra utenlandske underleverandører	3,1 milliarder kroner
Nasjonal verdiskaping* knyttet til forsvarsrelatert virksomhet	4,6 milliarder kroner
Verdiskaping per årsverk	1,0 millioner kroner

Tabell 1.1 Nøkkeltall for norsk forsvarsindustri 2013.

*Verdiskaping = driftsresultat + lønn.

Statistikken presenteres i tre kapitler. I det første kapitlet beskriver vi nøkkeltall for norsk forsvarsindustri i 2013. Nøkkeltallene omfatter omsetning, årsverk, nasjonal verdiskaping, eksport, forskning og utvikling samt fordelingen mellom forsvarsrelatert og sivil virksomhet. Vi presenterer både tall for industrien som helhet og fordelt på bedriftskategorier. De fleste figurene er bygd opp på samme måte som i tidligere statistikker, noe som gjør det lettere for faste lesere å trekke ut og sammenlikne informasjonen som presenteres. Kapitlet har også et avsnitt om bedriftenes salg til NATO Support Agency (NSPA).

Det andre kapitlet beskriver hvordan nøkkeltallene har utviklet seg i perioden 2009-2013. Analysen viser overordnede utviklingstrekk i forsvarsmarkedet.

¹ Vi tar ikke hensyn til bedriftenes eierskaps- og organisasjonsstruktur.

I det tredje kapittelet beskriver vi kilder og metoder. Vi legger vekt på sammenlignbarhet med tidligere statistikker, og benytter hovedsakelig de samme fremgangsmåtene som tidligere år. Kapittelet tar derfor bare for seg forhold som gjelder årets statistikk, det vil si datagrunnlag og usikkerhet ved tallene. For mer detaljerte beskrivelser viser vi til tidligere rapporter².

2 Forsvarsindustrien i Norge

2.1 Identifisering og kategorisering av forsvarsbedrifter

FFI definerer norsk forsvarsindustri som samlingen av bedrifter som bidrar til nasjonal verdiskaping gjennom forsvarsrelatert virksomhet. Det betyr at vi også godtar bedrifter med utenlandsk eierskap så lenge bedriften har en norsk underavdeling med regnskapsplikt. For å identifisere aktuelle bedrifter tar vi utgangspunkt i bedrifter som oppfyller minst ett av følgende kriterier³:

- Medlemskap i FSi
- Eksportlisens fra UD
- Betydelig omsetning til Forsvaret

I tillegg krever vi at bedriftene har leveranser som er spesialtilpasset Forsvarets behov. Det er en naturlig variasjon i antall bedrifter ettersom bedrifter går inn og ut av forsvarsmarkedet, i tillegg til nyetableringer og avviklinger. I 2013 identifiserte vi 137 forsvarsbedrifter, og det er virksomheten til disse bedriftene som ligger til grunn for statistikken.

I rapporten presenterer vi både tall for industrien som helhet og hvordan dette er fordelt på bedriftskategorier. Vi benytter antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet for å kategorisere bedriftene som storleverandører, mellomstore leverandører, småleverandører og mikroleverandører i forsvarsmarkedet. Inndelingen bygger på EUs definisjon ved at vi benytter de samme grenseverdiene for antall årsverk, men vi tar ikke hensyn til omsetning og/eller balanse. Grenseverdier for de ulike kategoriene er presentert i tabell 2.1.

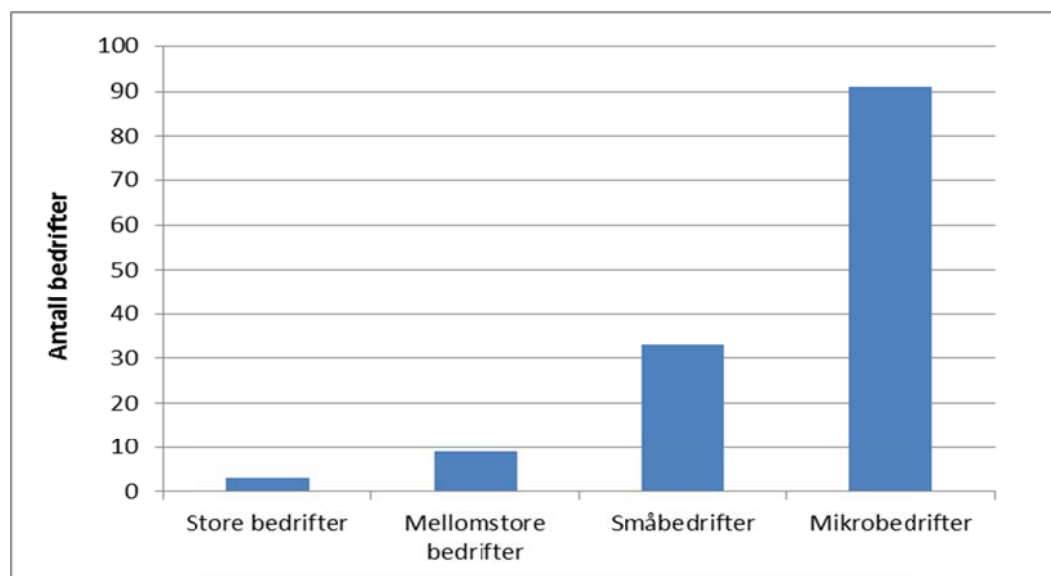
Kategori	Antall forsvarsrelaterte årsverk
Store forsvarsleverandører	250 årsverk eller flere
Mellomstore forsvarsleverandører	50 - 249 årsverk
Små forsvarsleverandører	10 – 49 årsverk
Mikro forsvarsleverandører	Færre enn 10 årsverk

Tabell 2.1 Kategorisering av forsvarsbedrifter etter antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet.

² Se tidligere statistikker i FFI-rapport 2013/02681, FFI-rapport 2012/02433, FFI-rapport 2011/02264 og FFI-rapport 2011/00608 og metodebeskrivelser FFI-rapport 2011/02085.

³ Vi legger til grunn at bedriftene har virksomhet i Norge og dermed bidrar til nasjonal verdiskaping. Vi tar ikke hensyn til eierskap og organisasjonsstruktur.

Hensikten med inndelingen i bedriftskategorier er å gi et bilde av bedriftsstrukturen og beskrive betydningen av forsvarsmarkedet for ulike leverandørkategorier. Vi ser av tabellen at store forsvarsleverandører sysselsetter mange årsverk, og det betyr at de også bidrar til en stor del av verdiskapingen i forsvarssektoren. De mindre leverandørene har sin styrke først og fremst som nisjeprodusenter og underleverandører, og det er derfor behov for en bredt sammensatt forsvarsindustri med bedrifter i alle kategoriene. Figur 2.1 viser bedriftsstrukturen i 2013.

Figur 2.1 Fordeling av forsvarsbedrifter i bedriftskategorier.

Norsk forsvarsindustri karakteriseres med få store og mange små bedrifter. Kategorien store forsvarsleverandører har 3 bedrifter, mellomstore forsvarsleverandører har 9 bedrifter og kategoriene små- og mikroleverandører har henholdsvis 33 og 93 bedrifter.

Det er verdt å merke at figuren viser bedriftenes virksomhet i forsvarsmarkedet. Mange av bedriftene selger også på det sivile markedet, og for noen av bedriftene dominerer det sivile markedet, jmfør kapittel 3.6.

3 Nøkkeltall for forsvarsindustrien 2013

3.1 Omsetning og årsverk

Nøkkeltallene for omsetning er vist i tabell 3.1. Forsvarsindustrien omsatte forsvarsrelaterte varer og tjenester for 11,9 milliarder kroner i 2013, og av dette var nesten 4,8 milliarder kroner salg til norske kunder. Forsvaret var den største norske kunden med 3,9 milliarder kroner, resten var delleveranser til andre forsvarsbedrifter. Vi definerer forsvarsrelatert omsetning som salg av varer og tjenester som krever eksportlisens fra UD. Det betyr at statistikken også inkluderer flerbruksvarer, det vil si varer og tjenester som kan ha både sivil og militær anvendelse. Øvrige sivile varer, for eksempel drivstoff og kontorrekvisita, inngår ikke i tallene.

Omsetning til Forsvaret	3,9
+ Omsetning til annen norsk forsvarsindustri	0,9
= Omsetning i Norge	4,8
+ Omsetning til utlandet	7,2
= Sum omsetning	11,9

Tabell 3.1 Nøkkeltall for omsetning i milliarder kroner (avrundet til en desimal).

Innkjøpskostnader fra norske leverandører	3,1
+ Innkjøpskostnader fra utenlandske leverandører	3,0
= Sum innkjøpskostnader	6,1

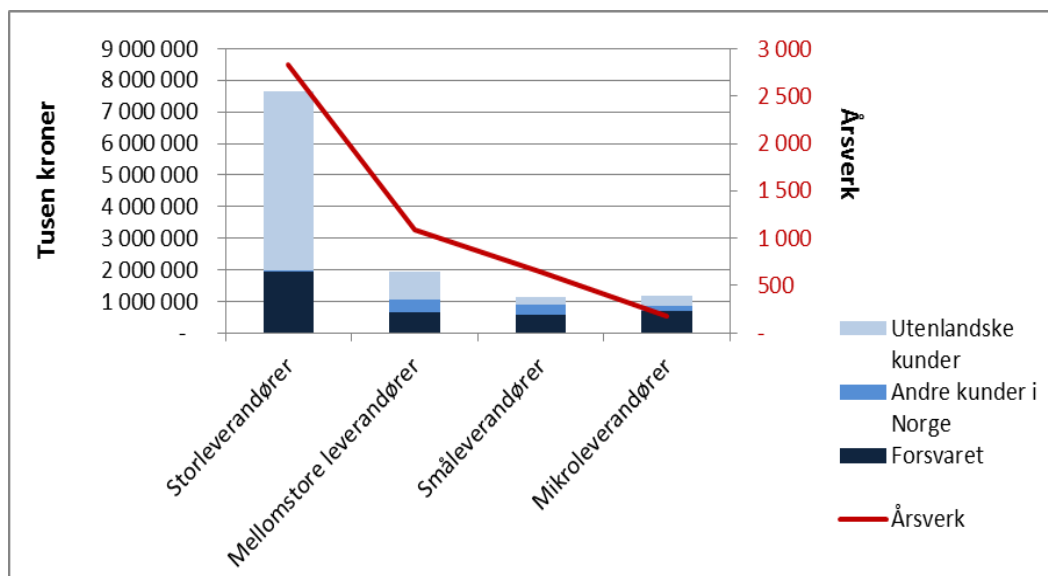
Tabell 3.2 Nøkkeltall for innkjøpskostnader i milliarder kroner (avrundet til en desimal).

Sum omsetning	11,9
- Innkjøpskostnader	6,1
= "Value added"	5,8

Tabell 3.3 Value added for norsk forsvarsindustri.

Omsetning til utenlandske kunder utgjorde den største posten med 7,2 milliarder kroner. Tallet omfatter både aktivitet i utlandet og eksport, det vil si at vi ikke tar hensyn til hvor produksjonen foregår. Kriteriet er at virksomheten regnskapsføres i norske morselskaper slik at den bidrar til nasjonal verdiskaping.

Nesten 4 800 årsverk var knyttet til forsvarsrelatert virksomhet i 2013. Dette er både årsverk direkte koplet til forsvarsrelatert produksjon og tjenesteleveranser, samt årsverk i støttefunksjoner. Støttefunksjoner omfatter forskjellige administrative og personaltjenester, og er fordelt proporsjonalt med forholdet mellom forsvarsrelatert og sivil virksomhet i bedriften. Figur 3.1 viser fordelingen av omsetning og årsverk mellom bedriftskategoriene.

Figur 3.1 Omsetning og årsverk i forsvarsrelatert virksomhet for hver bedriftskategori.

Storleverandørene har en dominerende posisjon, og disse tre bedriftene hadde nesten 2/3 av den samlede omsetningen. Salg fra de mellomstore bedriftene utgjorde 16 %, mens små og mikrobedrifter hadde 10 % hver. Det er spesielt omsetning til utenlandske kunder som skiller storleverandørene fra de mindre bedriftene, og de tre største bedriftene solgte varer og tjenester for nesten 5,7 milliarder kroner, det vil si nesten 80 % av den utenlandske omsetningen. Ser vi på omsetning til Forsvaret og andre norske kunder hadde storleverandørene 2/5 av omsetningen, mens hver av de andre bedriftskategoriene hadde i underkant 1/5 av omsetningen.

Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet er noe mer proporsjonalt delt mellom bedriftskategoriene. Også her er storleverandørene den klart største kategorien, og med over 2 800 årsverk sysselsatte disse 3 bedriftene 60 % av de totale årsverkene. Antall årsverk i de andre kategoriene var 1 100 årsverk hos de mellomstore bedriftene, 650 årsverk hos småleverandørene og bare 180 årsverk hos mikroleverandørene. Hver mikroleverandør har altså i gjennomsnitt bare drøyt 2 årsverk i forsvarsrelatert aktivitet.

Gjennomsnittlig forsvarsrelatert omsetning per ansatt var 2,5 millioner kroner, og også her er det store forskjeller mellom bedriftskategoriene. Spesielt skiller mikroleverandørene seg ut med høy omsetning i forhold til årsverk. Vi har grunn til å tro at dette skyldes at noen av disse bedriftene har sivil produksjon som ikke skiller seg så mye fra forsvarsleveransene, og at de ikke skiller tydelig mellom sivile og forsvarsrelaterte årsverk i utviklings- og produksjonsfasen.

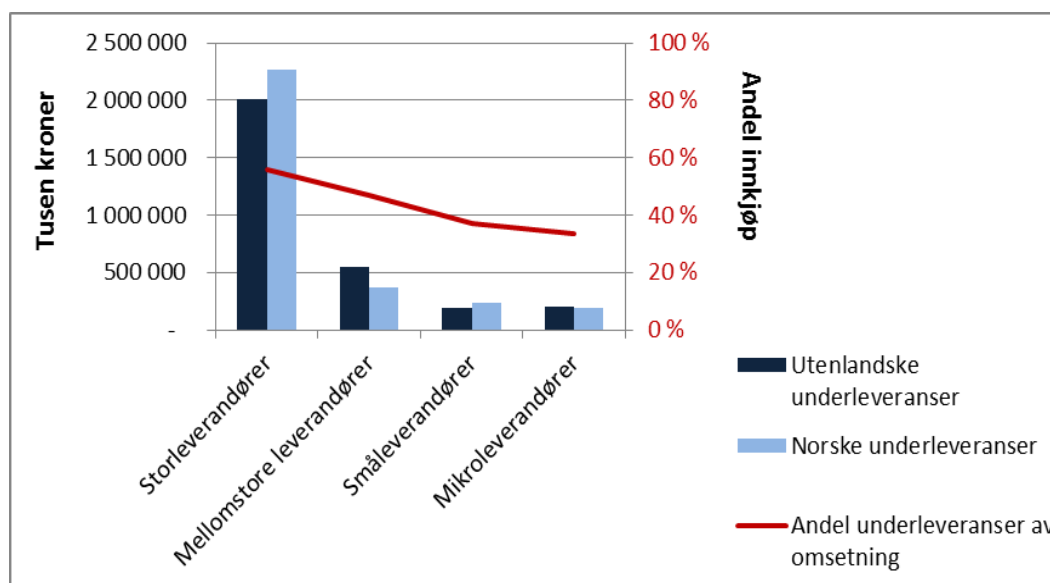
3.2 Nasjonal verdiskaping

Forsvarsindustriens bidrag til nasjonal verdiskaping⁴ er beregnet til 4,6 milliarder kroner i 2013, det vil si nesten 1,0 million kroner per årsverk. Det største bidraget er gjennom sysselsetting, og

⁴ Nasjonal verdiskaping = driftsresultat + lønn.

lønnskostnader utgjorde 3,7 milliarder kroner. Det samlede driftsresultatet var nesten 0,9 milliarder kroner. Av de bedriftene vi har fått opplysninger fra hadde rundt 2/3 positivt driftsresultat i 2013, og nesten alle bedriftene meldte at driftsresultatet utgjorde mellom -10 % og +10 % av omsetningen.

Forsvarsindustrien bidrar også til nasjonal verdiskaping i andre sektorer gjennom anskaffelser fra andre norske bedrifter. Forsvarsbedriftene rapporterte om leveranser fra norske bedrifter, både sivile og andre forsvarsbedrifter, for 3,1 milliarder kroner. I tillegg handlet industrien fra utenlandske bedrifter for 3,0 milliarder kroner. Av en totalomsetning på 11,9 milliarder kroner var kjøp fra underleverandør altså nær halvparten.

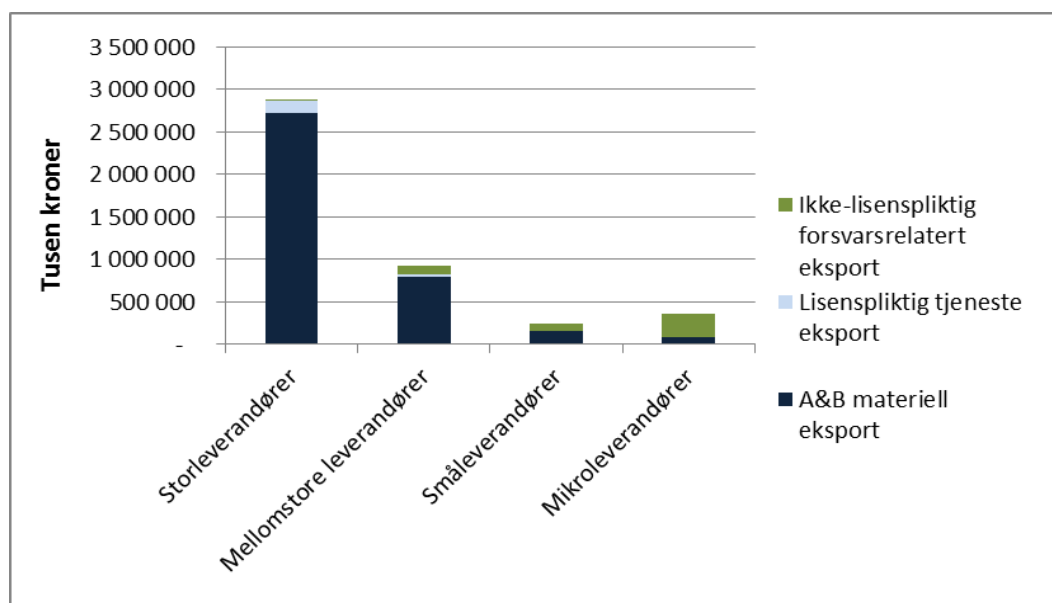
Figur 3.2 Innkjøpskostnader fra norske og utenlandske leverandører i beløp og andel av omsetningen.

Storleverandørene kjøpte varer og tjenester for nesten 4,3 milliarder kroner i 2013, hvorav 2,3 milliarder kroner var anskaffelser fra norske bedrifter. Til sammenligning handlet de andre leverandørkategoriene fra norske bedrifter for totalt 800 millioner kroner. Statistikken viser også at storleverandørene i større grad får underleveranser enn de andre bedriftskategoriene, for eksempel utgjorde storleverandørenes innkjøp over halvparten av omsetningen i forsvarsmarkedet, mens mikroleverandørene anskaffet varer og tjenester for en tredjedel av omsetningen. Dette viser at det foregår en betydelig egenproduksjon også i de mindre bedriftene.

3.3 Eksport av forsvarsmateriell

Norsk forsvarsindustri eksporterte varer og tjenester for 4,4 milliarder kroner i 2013. Dette er varer og tjenester som er produsert eller foredlet i Norge, og som dermed krysser norske grenser. I statistikken skiller vi mellom lisenspliktig og øvrig forsvarsrelatert eksport. Lisenspliktig

eksport er varer på A og B-listene til UD og tjenester som krever eksportlisens⁵. Ikke-lisenspliktig forsvarsrelatert eksport omfatter blant annet underleveranser til utenlandske forsvarsbedrifter og sivile varer tilpasset forsvarsformål, men som ikke er underlagt lisensplikt. Ifølge rapporteringen fra bedriftene utgjorde lisenspliktig eksport 3,9 milliarder kroner, fordelt på A og B-materiell, for 3,7 milliarder kroner og tjenester for 0,2 milliarder kroner. Øvrig forsvarsrelatert eksport utgjorde 0,5 milliarder kroner.

Figur 3.3 Eksport av forsvarsmateriell og –tjenester, fordelt mellom lisenspliktig eksport og øvrig forsvarsrelatert eksport.

Storleverandørene eksporterte lisenspliktige varer og tjenester for til nesten 2,9 milliarder kroner, det vil si nesten 3/4 av industriens samlede lisenspliktige eksport. Figuren viser også at de hadde en marginal ikke-lisenspliktig eksport, kun 17 millioner kroner. De mellomstore bedriftene rapporterte om lisenspliktig eksport for i overkant av 0,8 milliarder kroner, pluss nesten 0,1 milliarder kroner i øvrig forsvarsrelatert eksport. Små- og mikroleverandørene eksporterte lisenspliktige varer og tjenester for 158 og 78 millioner kroner, det vil si bare 6 % av industriens samlede beløp. Forsvarsrelatert eksport uten lisensplikt utgjorde henholdsvis 82 og 181 millioner kroner for disse leverandørkategoriene.

Tallene viser at norsk forsvarsindustri er konkurransedyktig på det internasjonale markedet. De mellomstore leverandørene rapporterte at eksport utgjorde nesten halvparten av omsetningen i forsvarsmarkedet. Til sammenligning utgjorde eksport nesten 40 % av salgsinntektene for storleverandørene, men disse bedriftene hadde i tillegg betydelige inntekter fra datterselskaper i utlandet. Det nasjonale markedet hadde større betydning for de minste bedriftskategoriene.

⁵ FFI synliggjør ikke utførsel av flerbruksvarer til militær sluttbruk fordi dette tidligere har utgjort en relativt liten del av total forsvarsrelatert eksport. Vi registrerer at kategorien har hatt en kraftig vekst fra 2012 (Meld. St. 49 (2012-2013)), og kommer til å følge utviklingen nærmere fremover.

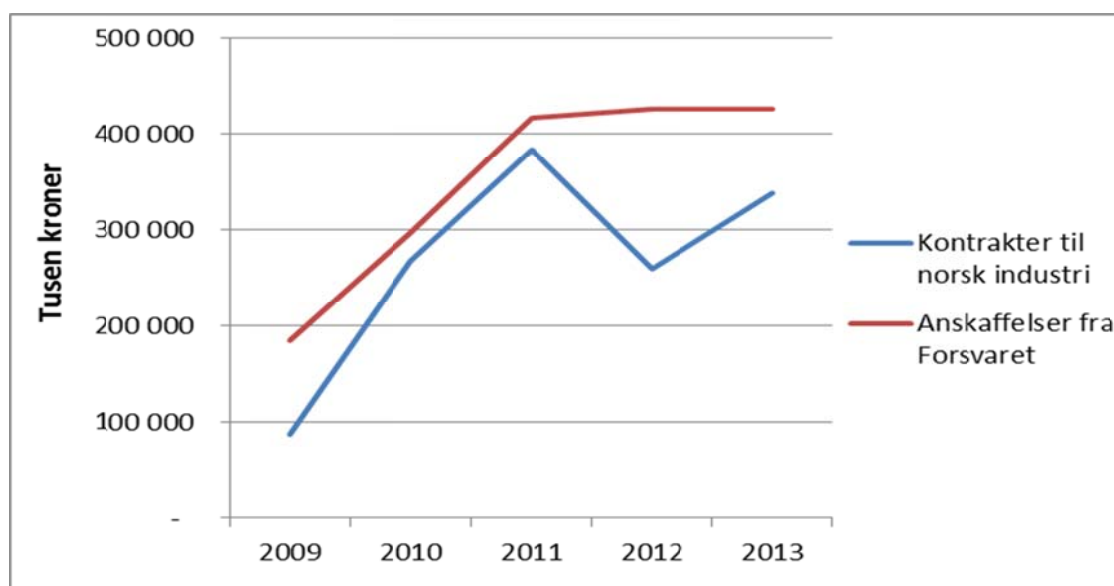
De små bedriftene rapporterte at forsvarsrelatert eksport utgjorde 21 %, og mikrobedriftene rapporterte 30 % av omsetningen.

3.4 Nato Support Agency (NSPA)

NATO Support Agency (NSPA) er NATOs innkjøpsorganisasjon for logistikk og tjenester, og er en sammenslåing av tidligere NATO Maintenance and Supply Agency (NAMSA), Central Europe Pipeline Management Agency (CEPMA) og NATO Airlift Management Agency (NAMA). Opprettelsen av NSPA er del av NATOs tilnærming til å møte nasjonenes utfordringer med strammere forsvarsbudsjetter. Formålet med en felles innkjøpsenhet er å realisere mer effektiv ressursbruk innenfor blant annet materiellanskaffelser og logistikk ved felles forhandlingsprosess, og lavere pris på anskaffelser i større kvantum. For disse anskaffelsene konkurrerer leverandørene utelukkende på ytelse og pris, det vil si at det ikke tas nasjonale hensyn.

Utfordringen er at behovene og kravspesifikasjonene må være like. Derfor er det hovedsakelig kontrakter på hyllevarer, drivstoff og utstyr til internasjonale oppdrag som utlyses av NSPA.

Figur 3.4 viser Forsvarets anskaffelser og norske bedrifters kontrakter til NSPA i perioden 2009-2013⁶.

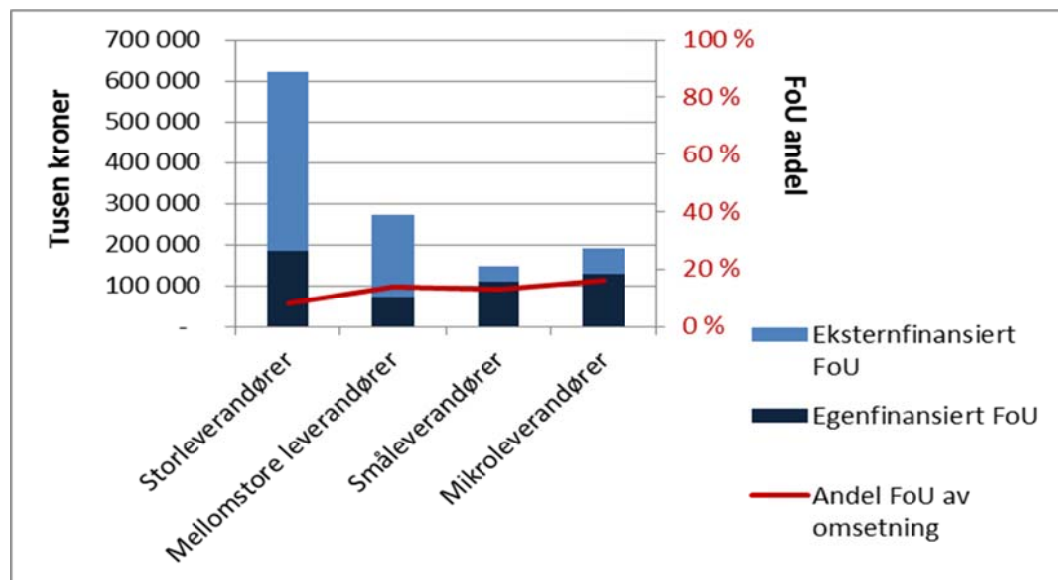
Figur 3.4 Forsvarets anskaffelser og norske bedrifters kontrakter til NSPA, nominelle verdier.

Forsvaret handlet varer og tjenester fra NSPA for 427 millioner kroner i 2013, og nivået har ligget stabilt de siste tre årene. Til sammenligning vant norske bedrifter kontrakter til NSPA for 338 millioner kroner i 2013. Av dette utgjorde vareleveranser 262 millioner kroner og tjenesteleveranser 176 millioner kroner. Det var til sammen 22 bedrifter som hadde leveranser til NSPA, og hvorav 14 var forsvarsbedrifter. De andre bedriftene var leverandører av drivstoff, utstyr til selvforsvar, kommunikasjonsutstyr med mer.

⁶ 1 EUR = 8,0 NOK.

3.5 Forskning og utvikling (FoU)

Forsvarsindustrien investerte over 1,2 milliarder kroner i forsvarsrelatert forskning og utvikling (FoU) i 2013, hvilket utgjør 10 % av omsetningsverdien. Prosjekter for nesten 0,5 milliarder kroner ble finansiert av bedriftenes egne midler, resten ble dekket av kunder og offentlige støtteordninger.

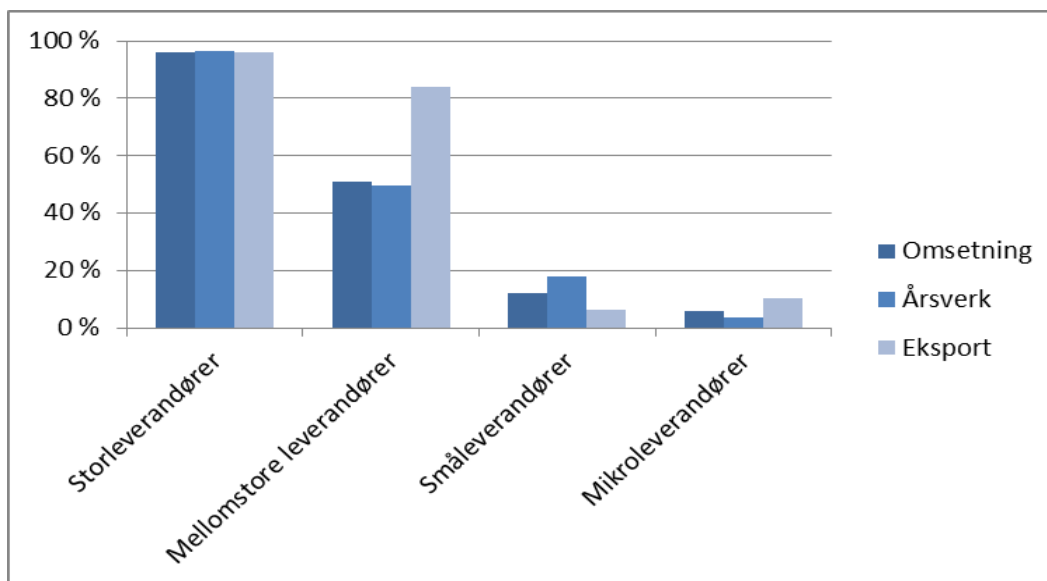
Figur 3.5 Investeringer i FoU i beløp og andel av omsetningen.

Storleverandørene investerte i overkant av 0,6 milliarder kroner i FoU, og over 2/3 ble dekket av eksterne midler. Også de mellomstore leverandørene betalte relativt lav andel av FoU-prosjektene selv, omtrent 1/4 av de totale kostnadene på 0,3 milliarder kroner. Motsatt er det for små- og mikroleverandørene, og de to minste bedriftskategoriene finansierte henholdsvis 3/4 og 2/3 av kostnadene selv. Dermed er det små variasjoner mellom leverandørkategoriene når det gjelder egenfinansiert FoU. Dette indikerer at noen av de minste bedriftene er utviklingsbedrifter, og at de også er villige til å ta en stor del av risikoen selv.

Figur 3.5 viser også hvor stor andel av omsetningen som ble avsatt til FoU. Storleverandørene har relativt lavest nivå med 8 % av omsetningen, mens de andre bedriftskategoriene investerte om lag 15 % av omsetningen.

3.6 Forsvarsrelatert virksomhet og øvrig virksomhet

Norsk forsvarsindustri omfatter både rene forsvarsbedrifter og sivile bedrifter som har Forsvaret som en av flere kunder. Figuren nedenfor viser betydningen av forsvarsmarkedet for de fire leverandørkategoriene, målt som forsvarsrelatert andel av samlet omsetning, årsverk og eksport.

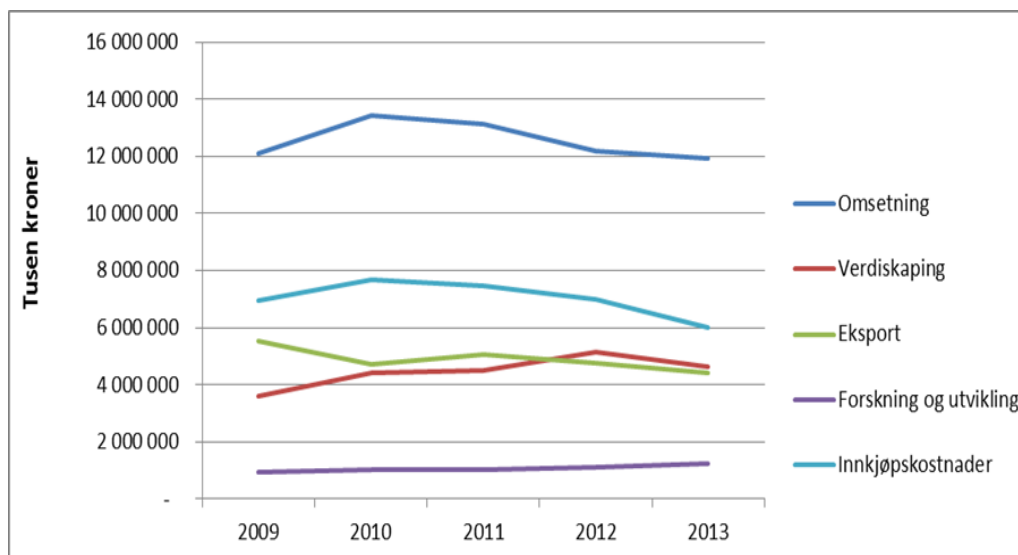

Figur 3.6 Forsvarsrelatert andel av total omsetning, årsverk og eksport.

Storleverandørene er nesten rene forsvarsbedrifter, og betydningen av sivil marked er marginal. Både når det gjelder omsetning, årsverk og eksport utgjorde forsvarsmarkedet 96 % av de største bedriftenes virksomhet. For de mellomstore bedriftene utgjør forsvarsrelatert omsetning og årsverk halvparten av de totale størrelsene, mens 84 % av eksporten var forsvarsrelatert. For små- og mikroleverandørene utgjør forsvarsmarkedet en liten del av virksomheten, og varierer mellom 4 % og 18 % av totale størrelser. Det er verdt å merke at disse kategoriene omfatter noen store sivile bedrifter med en lav forsvarsrelatert andel, og det bidrar til å trekke gjennomsnittet ned.

4 Utvikling over tid

Dette er femte året på rad at FFI gir ut statistikk for norsk forsvarsindustri. Det betyr at vi har fått et betydelig datasett, og vi vil i denne rapporten beskrive utviklingen i perioden 2009-2013 mer detaljert. Vi har lagt vekt på sammenlignbarhet over tid og har fulgt de samme nøkkeltallene hele perioden, men vi har også foretatt noen justeringer og presiseringer underveis. Figuren nedenfor viser en samlet oversikt over nominelle endringer i forsvarsrelatert omsetning, eksport, FoU, innkjøpskostnader og verdiskaping.

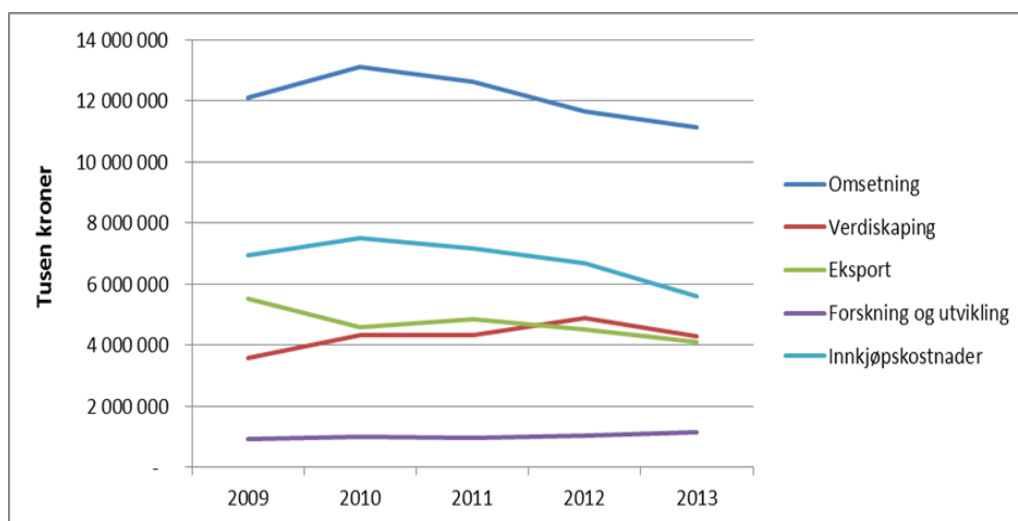

Figur 4.1 Utvikling i nøkkeltallene i perioden 2009-2013, nominelle verdier.

Utviklingen i de enkelte tallene beskriver vi grundigere i de neste avsnittene. Figuren viser også at det er ulik grad av korrelasjon mellom nøkkeltallene. Omsetning og innkjøpskostnader fremstår som variablene med tettest kopling. Dette er som forventet da størrelsen på produksjon og salg påvirker behovet for innsatsfaktorer. Også eksporten har gradvis sunket siden 2011.

Verdiskaping og FoU fremstår å ha liten kopling til de andre variablene i figuren. Verdiskaping har sammenheng med antall sysselsatte og konkurranseforhold i forsvarsmarkedet, mens FoU fremstår som mer langsiktig aktivitet som er lite påvirket av kortsiktige endringer i markedet.

Ifølge Statistisk sentralbyrå (SSB) har konsumprisindeksen (KPI) steget med 6,8 % fra 2009 til 2013, slik at noe av endringene i forsvarsmarkedet er utslag av generell prisvekst. I figuren under har vi inflasjonsjusterte tallene for å illustrere den reelle utviklingen. Vi har brukt 2009 som basisår for å unngå å endre historiske tall i fremtidige rapporter.

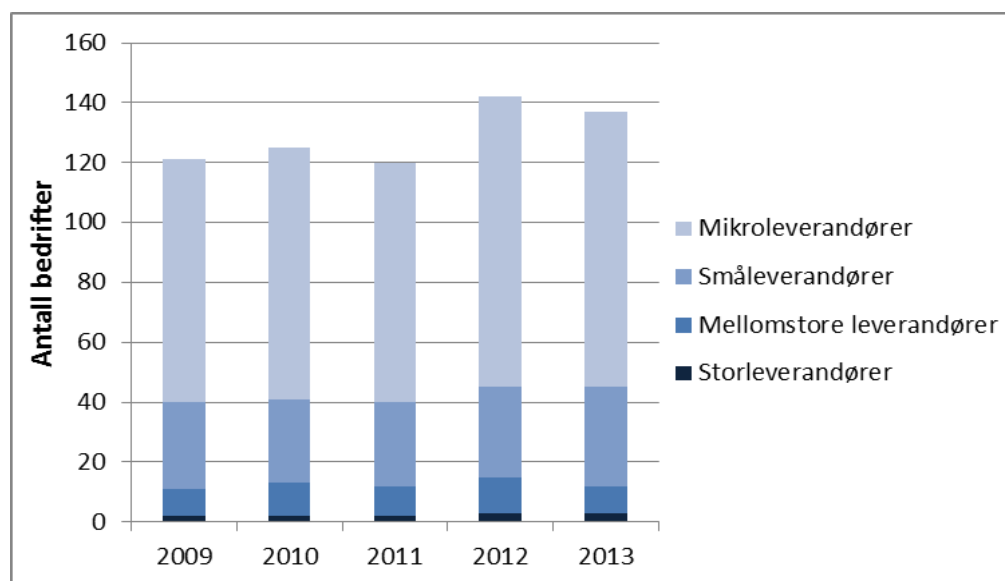
Figur 4.2 Utviklingen i nøkkeltallene i perioden 2009-2013, inflasjonsjusterte verdier til 2009-kroner.

Som det fremgår av figur 4.2 var omsetningen i 2013 var nesten 8 % lavere enn nivået i 2009 når vi korrigerer for inflasjon, innkjøpskostnadene hadde sunket med 19 % og eksporten var 25 % lavere. FoU og verdiskaping hadde økt med henholdsvis 20 % og 23 %. Figur 4.2 er ment for å vise effekten av den generelle prisveksten i samfunnet. KPI er derimot ikke egnet for å beregne prisutviklingen på enkeltvarer, og vi bruker derfor nominelle tall videre i rapporten.

Det er verdt å merke at metodeutvikling har forbedret statistikken de siste årene. Det gjelder spesielt en mer omfattende kvalitetssikring av rapporterte tall og metoder for å behandle frafall. Kvalitetssikringen gjelder alle bedrifter, mens håndtering av frafall påvirker hovedsakelig resultatene for små og mikroleverandørene. Resultatene for de minste leverandørkategoriene er også i større grad avhengig av bedriftssammensettingen enn kategoriene mellomstore og store leverandører som er mer stabile, jamfør avsnitt 4.1. I de neste avsnittene viser vi utviklingen i de forskjellige nøkkeltallene fordelt på bedriftskategori og variabeltype.

4.1 Antall bedrifter

Vår definisjon av norsk forsvarsindustri er knyttet opp mot bedrifter med leveranser spesielt tilpasset forsvarsformål, og som oppfyller minst ett av kriteriene om medlemskap i FSi, eksportlisens fra UD og/eller betydelig leveranse til Forsvaret. Det betyr at antall bedrifter varierer, og FFI har identifisert mellom 120 og 142 bedrifter årlig. Endringene er reelle og skyldes variasjoner i forsvarsmarkedet, nyetableringer, konkurser samt inn- og utmeldinger av FSi. Fordelingen av bedrifter mellom bedriftskategoriene er også påvirket av endringer i antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet. For eksempel kan små justeringer i sysselsettingen for bedrifter som har rundt 50 årsverk i forsvarsrelatert virksomhet få betydning for om de defineres som mellomstore eller småleverandører. Figur 4.3 viser antall bedrifter i hver bedriftskategori i perioden 2009-2013.

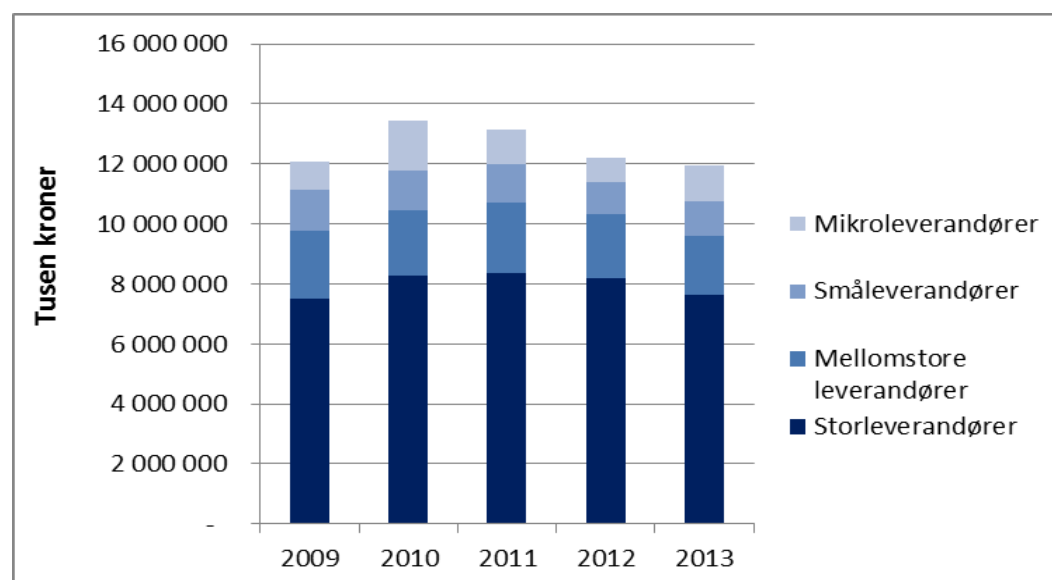

Figur 4.3 Utvikling i antall bedrifter fordelt på bedriftskategori.

De største leverandørkategoriene er mest stabile i antall bedrifter. De store leverandørene økte fra 2 til 3 bedrifter i 2012 da Aerospace Industrial Maintenance Norway (Aim Norway) ble gjort om til statsforetak etter tidligere å ha vært del av Luftforsvarets hovedverksted Kjeller (LHK), men ellers har denne leverandørkategorien vært uten endringer. Kategorien mellomstore leverandører økte fra 9 bedrifter i 2009 til 12 bedrifter i 2012, og reduserte deretter til 9 bedrifter igjen i 2013. Dette er hovedsakelig utslag av små endringer i antall sysselsatte i forsvarsrelatert virksomhet hos noen av bedriftene. Kategorien småleverandører har variert mellom 28 og 33 bedrifter. De største variasjonene er blant mikroleverandørene, både når det gjelder antall og sammensetningen av bedrifter. Disse bedriftene er sensitive for skiftninger i leveransene til forsvarsmarkedet, og endringer i Forsvarets behov, økonomi og regelverk kan ha store betydning for bedriftenes satsing.

4.2 Omsetning

Statistikken viser at 2010 var et toppår for norsk forsvarsindustri, med en omsetning på 13,4 milliarder kroner. Deretter har omsetningen falt gradvis, og i 2013 hadde omsetningen sunket med 11 % fra nivået 2010. Vår analyse viser at leveranser av enkelte produkter kan ha utslag på totale størrelser i norsk forsvarsindustri. For eksempel fremstår utviklingen i samlet forsvarsrelatert omsetning som sammenfallende med leveranser fra Kongsberg Protech Systems (KPS) av Remote Weapon Station (RWS) i perioden 2009-2013⁷. KPS hadde også et toppår i 2010 med en omsetning på nesten 5,7 milliarder kroner, og deretter har omsetningen falt gradvis til 2,4 milliarder kroner i 2013. Det betyr at salget for resten av norsk forsvarsindustri nominelt har økt med 20 % i samme periode. I figuren under viser vi utviklingen i årlig forsvarsrelatert omsetning for hver bedriftskategori.

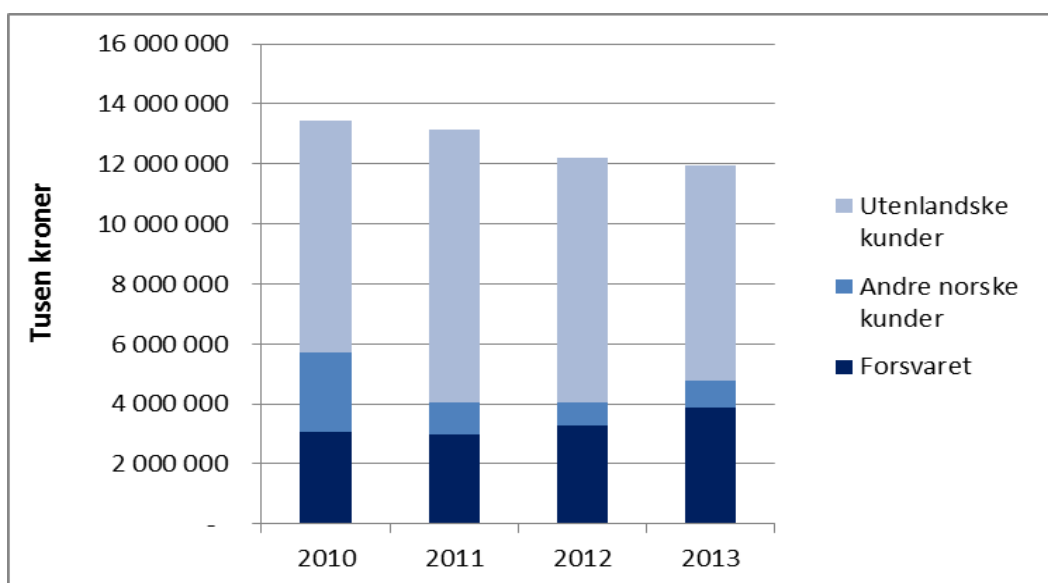

Figur 4.4 Utvikling i forsvarsrelatert omsetning fordelt på bedriftskategori, nominelle verdier.

⁷ Årsrapporter for Kongsberg Gruppen 2012 og 2011.

Figur 4.4 viser at den relative fordelingen mellom bedriftskategoriene er stabil, og at endringer i forsvarsmarkedet har tilsynelatende lik virkning på bedriftskategoriene. Dette kan forklares med at alle bedriftene som leverer direkte til norsk og utenlandsk forsvar møter de samme konkurransevilkårene, og strammere forsvarsbudsjetter har de siste årene påvirket antall og størrelser på kontraktene som lyses ut. I tillegg påvirker storleverandørenes produksjon omsetningen til mindre bedrifter som er underleverandører. Figuren viser også at storleverandørene har en dominerende posisjon i forsvarsmarkedet, og disse bedriftene har hvert år hatt rundt 2/3 av den samlede omsetningen i forsvarsmarkedet.

Vi har også kartlagt salg til Forsvaret, andre norske kunder og utenlandske kunder. Figur 4.5 viser utviklingen først fra 2010 fordi vi ikke skilte mellom kunder i datainnsamlingen i 2009.

Figur 4.5 Utvikling i forsvarsrelatert omsetning fordelt på kunde, nominelle verdier.

Omsetningen til Forsvaret har økt nominelt fra 3,1 milliarder kroner i 2010 til 3,8 milliarder kroner i 2013, noe som tilsvarer en økning på 26 %. Økningen kommer hovedsakelig fra stor- og småleverandørene som har økt salget med henholdsvis 0,8 og 0,2 milliarder kroner. Det betyr at storleverandørene har vunnet en større andel av Forsvarets kontrakter til norsk forsvarsindustri. For eksempel leverte storleverandørene 1/3 av Forsvarets anskaffelser fra norsk forsvarsindustri i 2010, mens i 2013 var andelen økt til 50 %. Videre solgte de mellomstore leverandørene varer og tjenester til Forsvaret for 0,2 milliarder kroner mindre i 2013 enn i 2010, mens mikroleverandørene har hatt mindre årlige variasjoner.

Statistikken presenterer en høy omsetning til andre norske kunder i 2010. Dette er knyttet til rapporterte tall fra enkeltbedrifter, bedriftssammensetningen og estimerte tall, men våre erfaringer fra de senere årene tilsier at tallet mest sannsynlig kanskje er litt for høyt. Fra 2011 til 2013 har omsetningen til andre norske kunder blitt redusert med 0,2 milliarder kroner til 0,9 milliarder

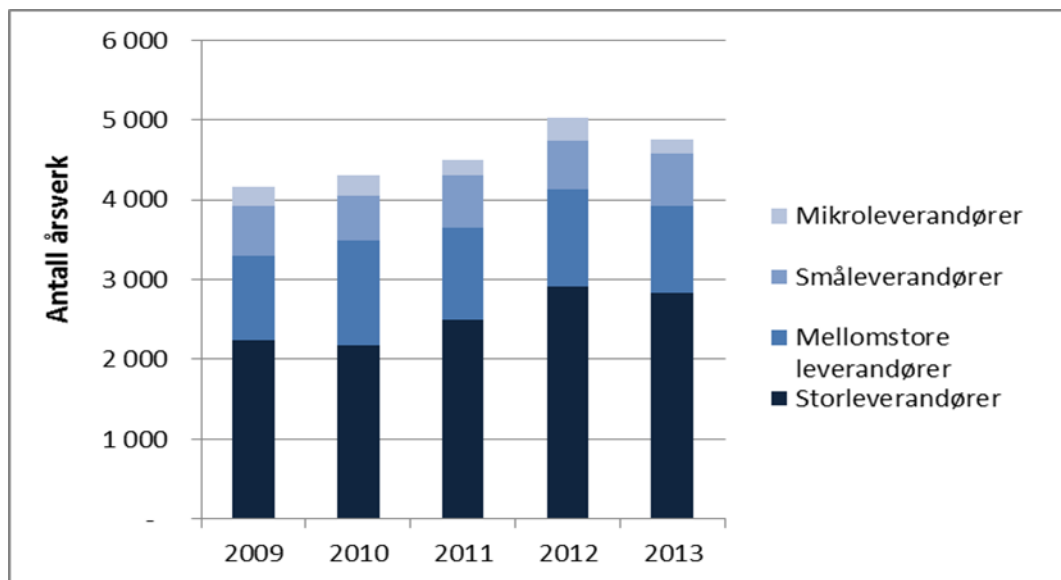
kroner. Det er først og fremst småleverandørene som har rapportert om lavere omsetning, de andre bedriftskategoriene har ligget på et stabilt nivå i hele perioden.

Omsetningen til utenlandske kunder har sunket med 1,9 milliarder kroner fra toppåret i 2011. Storleverandørenes utenlandske omsetning utgjorde 7,1 milliarder kroner i 2011 og 5,7 milliarder kroner i 2013, noe som tilsvarer en reduksjon på 20 %. De mellomstore og småleverandørene har også hatt nedgang i utenlandsk omsetning, men det har mindre utslag på de totale størrelsene.

4.3 Årsverk

Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet økte med nesten 900 årsverk, det vil si 21 %, i perioden 2009-2012. Mye av økningen frem til 2011 forklares av flere leverandører som rapporterte høyere sysselsetting, mens økningen på 500 årsverk fra 2011 til 2012 skyldes hovedsakelig at AIM Norway ble etablert som statsforetak 15. desember 2011. Nedgangen på nesten 300 årsverk fra 2012 til 2013 er fordelt mellom flere bedrifter som har rapportert lavere sysselsetting i forsvarsrelatert virksomhet i denne perioden.

Det kan virke overraskende at antall årsverk har økt på tross av nedgang i forsvarsrelatert omsetning. Dette har sammenheng med at vi teller årsverk i Norge, mens omsetningen også omfatter salg fra utenlandske datterselskaper. For eksempel inngår salget av RWS som er produsert av fabrikken i Johnstown, USA, i regnskapet til Kongsberg Defence & Aerospace (KDA) AS, mens arbeidskraften er innleid og registreres ikke i statistikken.

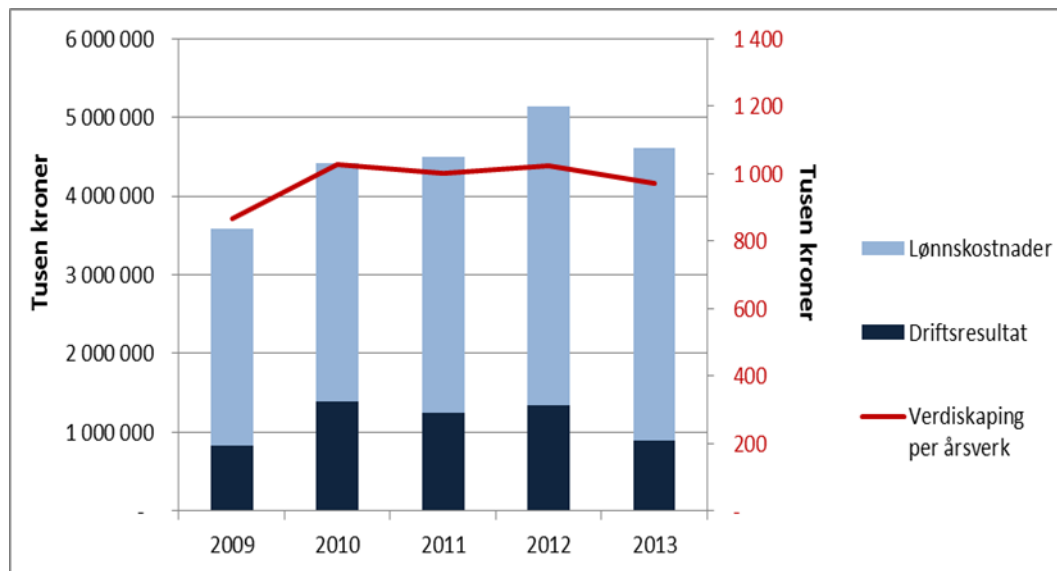

Figur 4.6 Utvikling i forsvarsrelaterte årsverk fordelt på bedriftskategori.

Figuren viser at fordelingen av årsverk mellom bedriftskategoriene er relativt stabil i hele perioden. Storleverandørene har over halvparten av årsverkene, mellomleverandørene rundt 1/4 og små- og mikroleverandørene har til sammen rundt 1/5 av årsverkene.

4.4 Nasjonal verdiskaping

Forsvarsindustriens bidrag til nasjonal verdiskaping har økt med 1,0 milliarder kroner fra 2009 til 2013. Verdiskapingen følger i hovedtrekk samme utvikling som årsverk, det vil si først en økning frem til 2012, før den sank noe i 2013. Verdiskaping per årsverk økte med 160 000 kroner fra 2009 til 2010, og har deretter ligget stabilt rundt 1 million kroner.

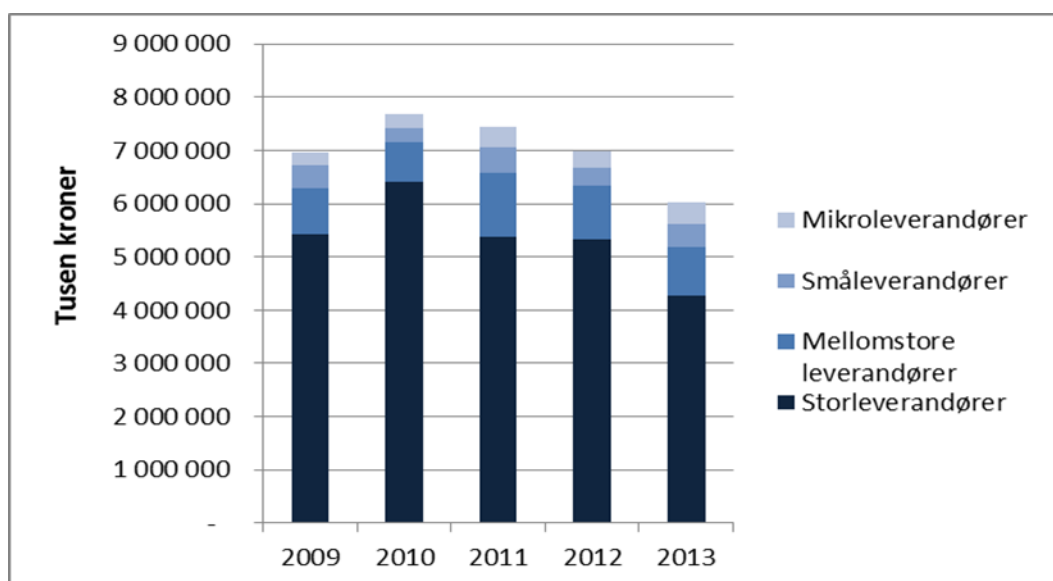

Figur 4.7 Utvikling i forsvarsrelatert verdiskaping og verdiskaping per årsverk, nominelle verdier.

Lønnskostnader har variert mellom 2,8 og 3,8 milliarder kroner i perioden 2009-2013, og har utgjort mellom 2/3 og 3/4 av industriens samlede verdiskaping. Totale lønnskostnader sank med 0,8 milliarder kroner fra 2012 til 2013, men nivået var likevel nesten 1 milliard kroner høyere enn i 2009. Statistikken viser også at gjennomsnittlige lønnskostnader per årsverk har økt med 100 000 kroner i perioden 2009-2013, til 0,8 millioner kroner. Det samlede driftsresultatet var 0,9 milliarder kroner i 2013, og omtrent på samme nivå som i 2009. Til sammenligning varierte driftsresultatet mellom 1,2 og 1,4 milliarder kroner i perioden 2010-2012.

4.5 Innkjøpskostnader

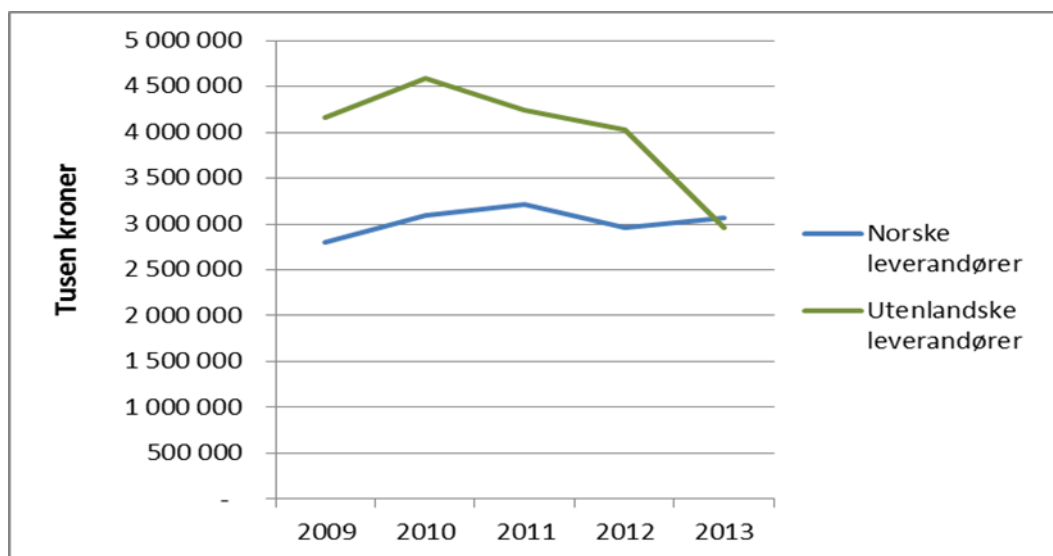
Forsvarsindustriens innkjøpskostnader har variert mellom 7,0 og 7,7 milliarder kroner i perioden 2009-2012, og sank deretter til 6,0 milliarder kroner i 2013. Det betyr at innkjøpskostnadene konstant utgjør mellom 50 % og 60 % av bedriftenes forsvarsrelaterte omsetning, og nedgangen de siste årene har sammenfalt med en lavere omsetning, hvilket betyr at bedriftene ikke “produserer for lager”.

Figur 4.8 Utvikling i innkjøpskostnader fordelt på bedriftskategori, nominelle verdier.

Storleverandørene har hatt rundt 3/4 av industriens samlede innkjøpskostnader i hele perioden. Derfor gir også disse bedriftenes anskaffelser store utslag på totale tall, og nedgangen fra 2012 til 2013 forklares hovedsakelig av at de tre største bedriftene rapporterte færre innkjøp. Figur 4.8 viser også årlige variasjoner i de andre bedriftskategoriene, spesielt er det enkelte mellomstore bedrifter som har rapportert varierende innkjøp fra andre bedrifter.

Figuren under viser fordelingen mellom leveranser fra norske og utenlandske bedrifter.

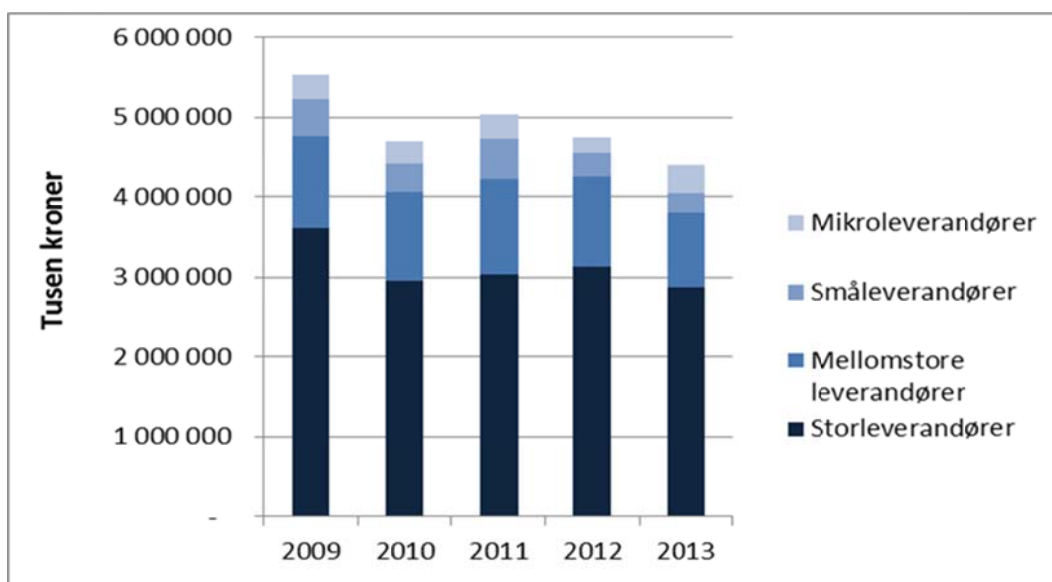
Figur 4.9 Utvikling i innkjøpskostnader fra norske og utenlandske leverandører, nominelle verdier.

Figur 4.9 viser at forsvarsindustrien har kjøpt varer og tjenester fra andre norske bedrifter for rundt 3,0 milliarder kroner årlig og at dette beløpet er relativt konstant. Statistikken viser også at

anskaffelser fra utenlandske bedrifter har sunket kraftig de siste årene, fra 4,6 milliarder kroner i 2006 til 3,0 milliarder kroner i 2013. Nedgangen forklares av at storleverandørene har rapportert anskaffelseskostnader fra utenlandske bedrifter for 1,9 milliarder kroner lavere i 2013 enn i 2010. En mulig forklaring kan være at storleverandørene i samme periode reduserte virksomheten i utenlandske datterselskaper, jmfør avsnitt 4.2. Dette indikerer også at endringer i underleveranser hovedsakelig gjelder utenlandske bedrifter, mens ringvirkninger i norsk næringsliv er liten.

4.6 Forsvarsrelatert eksport

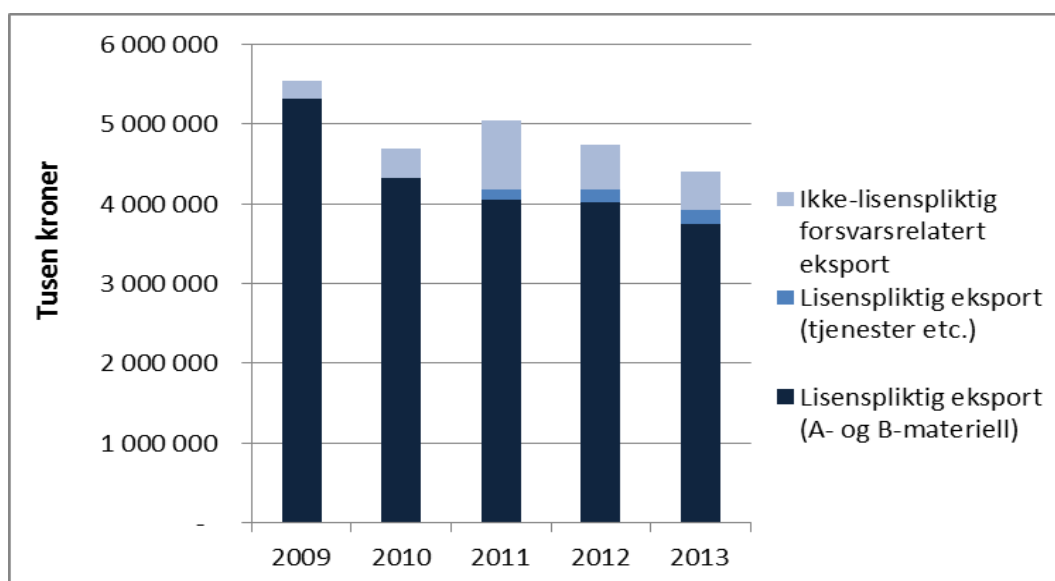
Norsk forsvarsindustri eksporterte forsvarsrelaterte varer og tjenester for 4,4 milliarder kroner i 2013, og er det laveste nivået siden FFI startet kartleggingen av norsk forsvarsindustri. Til sammenligning rapporterte bedriftene om eksport for nesten 5,7 milliarder kroner i 2009. Den største nedgangen var fra 2009 til 2010 med et fall på 17 %, deretter har det vært mindre årlige variasjoner. Nedgangen i perioden 2011-2013 er sammenfallende med redusert omsetning til utenlandske kunder.

Figur 4.10 Utvikling i forsvarsrelatert eksport fordelt på bedriftskategori, nominelle verdier.

Storleverandørenes eksport har utgjort i underkant av 2/3 av industriens samlede eksport i hele perioden, og fallet fra 2009 til 2010 forklares i stor grad av de to største bedriftene som rapporterte en nedgang på 0,7 milliarder kroner. Videre er fordelingen av forsvarsrelatert eksport mellom de andre bedriftskategoriene relativt stabil. De mellomstore leverandørene har eksportert i overkant av 1/5 av samlet eksport, mens små og mikroleverandører har eksportert for mindre enn 10 % av det totale nivået hver.

Figur 4.11 presenterer utvikling i forsvarsrelatert eksport fordelt på lisenspliktig vare- og tjeneste-eksport og øvrig forsvarsrelatert eksport. Vi skilte mellom lisenspliktige varer og tjenester for første gang i 2011, så de mørkeblå søylene i 2009 og 2010 viser samlet lisenspliktig eksport.

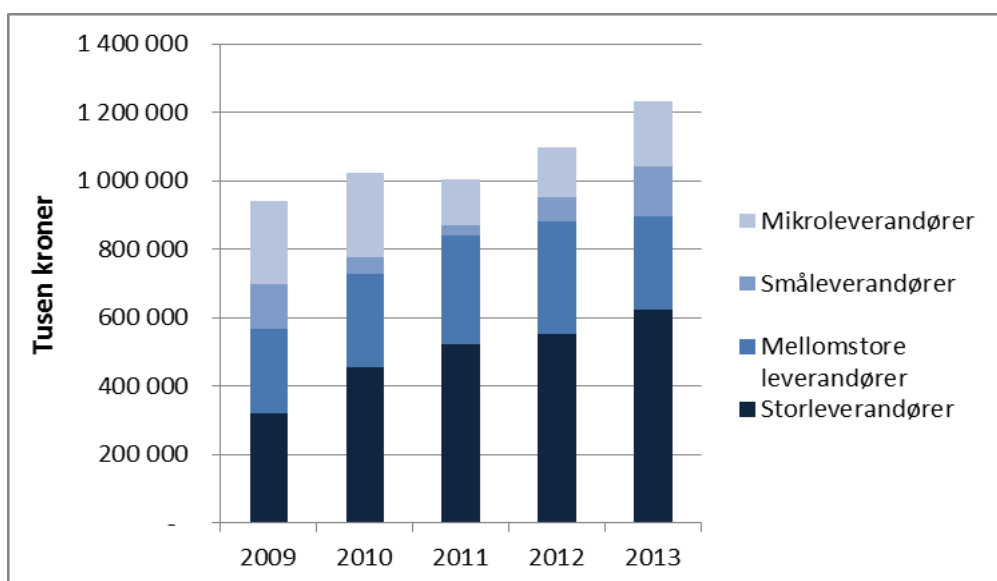

Figur 4.11 Utvikling i forsvarsrelatert eksport fordelt på type eksport, nominelle verdier.

Norsk forsvarsindustri eksporterte lisenspliktige varer og tjenester for 5,3 milliarder kroner i 2009, og deretter har eksportverdien gradvis sunket til 3,7 milliarder kroner i 2013. Figuren viser også at økningen i samlet forsvarsrelatert eksport i 2011 hovedsakelig er knyttet til utførsel uten lisensplikt. Vi har inntrykk av at noen av bedriftene også har rapportert flerbruksvarer i denne posten ettersom vi hittil har ikke har skilt ut slike produkter.

4.7 Forskning og utvikling (FoU)

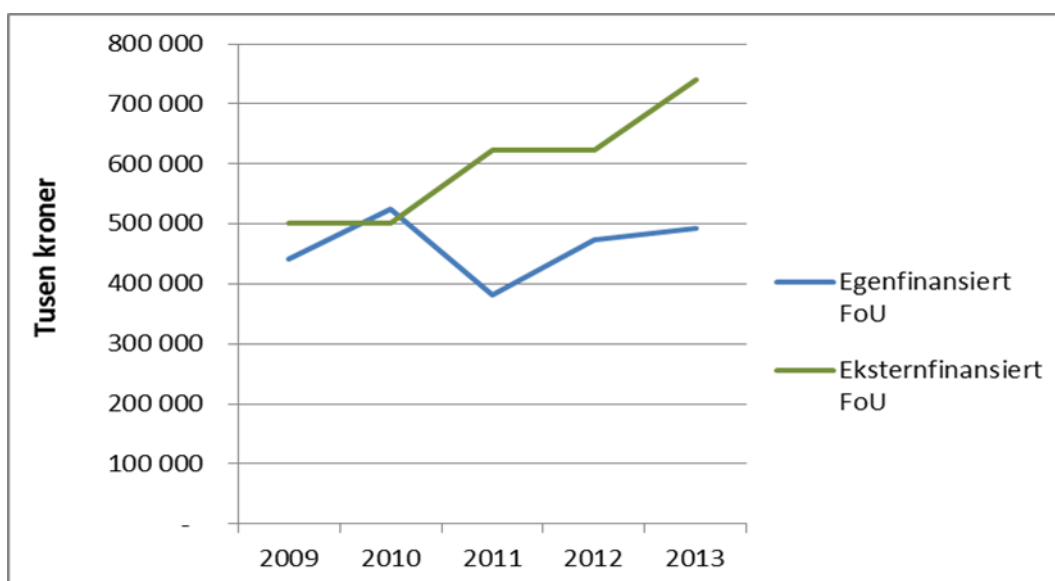
Forsvarsrelatert FoU har ligget relativt stabilt rundt 1 milliard kroner i perioden 2009-2011, og har deretter gradvis økt til 1,2 milliarder kroner i 2013. Dette tilsvarer en økning på 30 % i løpet av perioden 2009-2013. Vi har inntrykk av at bedriftene har langt perspektiv på FoU-aktivitetene, og investeringene er i liten grad påvirket av årlige variasjoner i omsetningen. Økningen i FoU på tross av lavere omsetning har mest sannsynlig sammenheng med store anskaffelsesprosjekter med betydelig FoU. Figur 4.12 viser endringer i FoU for de fire leverandørkategoriene.

Figur 4.12 Utvikling i FoU fordelt på bedriftskategori, nominelle verdier.

Storleverandørene har hatt en jevn økning i forsvarsrelatert FoU fra 2009 til 2013, og de har doblet investeringene fra 0,3 til 0,6 milliarder kroner. For de mellomstore leverandørene har FoU ligget på rundt 0,3 milliarder kroner årlig i hele perioden. Små- og mikroleverandørene har hatt større årlige variasjoner, mellom 28 og 147 millioner kroner for småleverandørene og mellom 136 og 248 millioner kroner for mikroleverandørene. Det betyr at storleverandørene har økt andelen av total FoU fra 1/3 i 2009 til 1/2 i 2013, mens småleverandørene har redusert andelen fra 26 % til 15 %. Det er verdt å merke at det for enkelte bedrifter kan være noe underrapportering på FoU når vi ikke har hatt signifikant estimat for å beregne verdier. Dette gjelder spesielt små- og mikroleverandørene ettersom disse bedriftskategoriene har størst frafall.

Figuren 4.13 viser endringer i egenfinansiert og eksterntfinansiert FoU.

Figur 4.13 Utvikling i FoU fordelt på finansieringskilde, nominelle verdier.

Nivået på egenfinansiert FoU har variert mellom 0,4 og 0,5 milliarder kroner i perioden 2009-2013. Det høye nivået i 2010 forklares delvis av estimerte tall for mikroleverandørene, men også de mellomstore og storleverandørene økte investeringene fra 2009. Fallet i egenfinansiert FoU fra 2010 til 2011 gjaldt alle bedriftskategoriene, men det var størst nedgang hos mikroleverandørene. Til tross for årlige variasjoner er dette nivået relativt konstant. Fra 2011 til 2013 har egenfinansiert FoU økt med 0,1 milliarder kroner. Endringene fra 2012 til 2013 er hovedsakelig knyttet til en kraftig økning hos småleverandørene som mer enn kompenserer for nedgangen hos storleverandørene.

Eksternfinansiert FoU har hatt en mer gradvis økning over hele perioden, fra 0,5 milliarder kroner i 2009 til 0,7 milliarder kroner i 2013. Økningen forklares av storleverandørene som har økt kundefinansierte prosjekter fra 0,2 til 0,4 milliarder kroner. For de andre bedriftskategoriene har nivået på eksternfinansiert FoU holdt stabilt nivå alle årene. Flere av FoU-prosjektene med ekstern finansiering er knyttet til store offentlig finansierte utviklingsprogrammer hos storleverandørene.

5 Datagrunnlag og metoder

5.1 Forsvarsindustrien i Norge

Forsvarsindustrien i Norge består av bedrifter i Norge som selger spesialtilpassede varer og tjenester på forsvarsmarkedet. Vi benytter medlemslistene til FSi, bedrifter som har fått innvilget eksportlisens fra UD og bedrifter med betydelige leveranser til Forsvaret for å identifisere aktuelle bedrifter. Tabellen nedenfor viser antall bedrifter i hver av kategoriene, og hvor mange av disse som er med i statistikken. De bedriftene vi ikke har tatt med fremkommer på flere av listene, selger jakt- og sportsvåpen, leverer sivile varer og tjenester til Forsvaret, er under utvikling, konkurs eller liknende.

	Bedrifter totalt	Forsvarsbedrifter
Medlemskap i FSi	128	124
Eksportlisens fra UD	+ 54	+ 8
Andre store forsvarsleverandører	+ 124	+ 5
Antall bedrifter	306	137

Tabell 5.1 Antall bedrifter i norsk forsvarsindustri.

Av totalt 306 bedrifter definerte vi 137 som norske forsvarsbedrifter. Medlemslisten til FSi er den viktigste kilden for å identifisere aktuelle bedrifter, og 124 av de 137 av bedriftene er med i bransje-organisasjonen. Fra listene over bedrifter som har fått innvilget eksportlisens fra UD og leverandører til Forsvaret har vi utvidet med henholdsvis 8 og 5 bedrifter.

5.2 Datagrunnlag

Datagrunnlaget for statistikken er hovedsakelig hentet fra fire forskjellige kilder, bedriftenes egenrapporterte tall, bedriftenes årsregnskap, Forsvarets regnskap og tall fra NSPA. De rapporterte tallene fra bedriftene utgjør det viktigste grunnlaget for å beregne størrelsen og virksomheten i norsk forsvarsindustri, og nedenfor viser vi hvilke opplysninger FFI har bedt om fra bedriftene i skjemaet for 2013.

Område	Nivå	Forklaring
Omsetning	Total omsetning	Samlede salgsinntekter, tall som rapporteres til Brønnøysundregistrene.
	Forsvarsrelatert omsetning til Forsvaret	Omfatter både varer og tjenester.
	Forsvarsrelatert omsetning til andre kunder i Norge	For eksempel andre norske forsvarsbedrifter, omfatter både varer og tjenester.
	Forsvarsrelatert omsetning til utlandet (eksport)	Pengeflyt, omfatter både varer og tjenester.
	Øvrig (sivil) omsetning til norske kunder	Omfatter både varer og tjenester.
	Øvrig (sivil) omsetning til utenlandske kunder	Omfatter både varer og tjenester.
Eksport	Total eksport	Total eksport, både sivile og militære varer og tjenester. Gjelder kun varer som krysser norske grenser, og kan derfor avvike fra omsetningstallene.
	Lisenspliktig eksport (A- og B-materiell)	A- og B-materiell iht. UD's varelistes.
	Lisenspliktig eksport (tjenester etc.)	Vedlikehold og andre tjenester som krever eksportlisens.
	Ikke-lisenspliktig forsvarsrelatert eksport	Øvrig forsvarsrelatert eksport, for eksempel telt og andre "grønne" produkter.
	Sivil eksport	Øvrig eksport, omfatter både varer og tjenester.
Gjenkjøp	Gjenkjøpsforpliktelser	Gjenstående gjenkjøpsforpliktelser per 31.12.
Forskning og utvikling	FoU finansiert av bedriften	Resultatført og aktivert, knyttet til forsvarsrelatert virksomhet.
	FoU finansiert av andre	Resultatført og aktivert, knyttet til forsvarsrelatert virksomhet. Offentlige støtteordninger, f.eks. IFU/OFU-midler og SkatteFUNN inngår også i denne posten.
Årsverk	Antall årsverk	Antall årsverk pr 31.12.
	Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet	Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet per 31.12. Støtteaktiviteter (it, lønn, etc.) fordeles proporsjonalt som andelen mellom sivil og forsvarsrelatert virksomhet.
Underleveranser	Innkjøp fra utenlandske underleverandører	Samlet kontraktsverdi, eksklusiv mva.
	Innkjøp fra norske underleverandører	Samlet kontraktsverdi, eksklusiv mva.
	Antall norske underleverandører	Antall norske underleverandører direkte relatert til vareproduksjon.

Tabell 5.2 Spørsmål med forklaringer sendt til forsvarsbedriftene, jamfør rapporteringskjemaet for 2013.

Bedriftenes årsregnskap henter vi fra Regnskapsregisteret i Brønnøysundregistrene, og sammen med tallene for forsvarsvirksomheten har vi blant annet beregnet forsvarsindustriens bidrag til nasjonal verdiskaping. Regnskapstallene gir også grunnlag for å gjøre en rekke bedriftsøkonomiske analyser, blant annet rentabilitet, finansiering og likviditet. Forsvarets regnskap gir informasjon om utbetalinger til forskjellige leverandører, og brukes blant annet for å estimere omsetning til Forsvaret for bedrifter som ikke har rapportert tall til FFI. Tallene fra NSPA gir informasjon om kontrakter til norske bedrifter.

5.3 Metodiske aspekter

Dette avsnittet gir en kortfattet gjennomgang av usikkerhet og metoder som ligger til grunn for beregningene. Vi avgrensner beskrivelsen til forhold som gjelder statistikken for 2013, og viser til tidligere rapporter for en mer detaljert gjennomgang⁸.

Tallene som bedriftene rapporterer til FFI er som nevnt den viktigste kilden, men det er også her vi har størst utfordringer med å hente inn opplysninger. Noen av bedriftene har unnlatt å rapportere tall, mens andre bare har rapportert noen av tallene. Tabell 5.3 viser oversikt over antall besvarte skjemaer, partielt frafall og frafall for hver bedriftskategori.

Kategori	Antall bedrifter	Leverert	Delvis levert	Ikke svart
Store forsvarsleverandører	3	3	0	0
Mellomstore forsvarsleverandører	9	8	1	0
Små forsvarsleverandører	32	21	3	8
Mikro forsvarsleverandører	93	52	7	34
Totalt	137	84	11	42

Tabell 5.3 Besvarte skjemaer, partielt frafall og frafall blant bedriftene.

Totalt rapporterte over 2/3 av bedriftene tall til FFI, men det er stor variasjon i svarprosenten mellom leverandørkategoriene. Av de tolv store og mellomstore bedriftene var det kun en av bedriftene som ikke ga fullstendige opplysninger. Av de små forsvarsleverandørene var det 3/4 av bedriftene som rapporterte alle eller noen av tallene, mens mikroleverandørene hadde en svarprosent på 63 %.

Ved frafall har vi hentet tall for total omsetning og årsverk fra bedriftenes årsregnskap. Forsvarsrelatert virksomhet har vi beregnet på to forskjellige metoder etter hvilke data vi har hatt tilgjengelig og størrelsen på bedriften. For bedrifter som har rapportert til FFI for 2012 har vi benyttet de samme forholdstallene for å beregne virksomheten i 2013. Bedrifter som ikke har rapportert tidligere har vi behandlet forskjellig avhengig av størrelse. De med flere enn hundre ansatte har vi utelatt fra statistikken. Dette gir en underrapportering på enkelte variabler, men vi har vurdert det som beste løsning ettersom deres virksomhet kan gi relativt store og uheldige utslag på samlede tall. For bedrifter med færre enn hundre årsverk har vi benyttet Forsvarets

⁸ Se tidligere statistikker i FFI-rapport 2013/02681, FFI-rapport 2012/02433, FFI-rapport 2011/02264 og FFI-rapport 2011/0068 og metodebeskrivelser i FFI-rapport 2011/02085.

regnskap for å anslå omsetning til Forsvaret, og for de andre variablene har vi brukt estimater for å beregne verdier.

Betydningen av estimerte verdier for totale størrelser varierer. De gir høyest utslag på omsetning til Forsvaret, og skyldes frafall av noen bedrifter som ifølge Forsvarets regnskap har hatt betydelige leveranser i 2013. Vi mener likevel at usikkerheten er relativt lav siden vi anser tallene fra Forsvarets regnskap å være rimelig pålitelige. For de andre variablene gir estimerte verdier mindre utslag. Videre gir høy svarprosent stor troverdighet for de store og mellomstore leverandørene, mens usikkerheten er noe større for små- og mikroleverandørene.

6 Oppsummering

Norsk forsvarsindustri bestod av 137 bedrifter i 2013. De fleste av bedriftene er små- og mikroleverandører i forsvarsmarkedet, henholdsvis 33 og 92 bedrifter er i disse kategoriene. Videre er 9 av bedriftene kategorisert som mellomstore bedrifter. Bare 3 av bedriftene er store forsvarsleverandører, og disse har en dominerende posisjon når det gjelder alle variablene i statistikken.

Bedriftene omsatte forsvarsrelaterte varer og tjenester for 11,9 milliarder kroner, en nedgang på 2 % fra 2012. Nesten 40 % var omsetning i Norge, der Forsvaret var den største kunden med anskaffelser for 3,9 milliarder kroner. Totalt sysselsatte industrien 4 800 årsverk.

Statistikken viser at norsk forsvarsindustri er konkurransedyktig på det internasjonale markedet, og bedriftene hadde en omsetning til utenlandske kunder for nesten 7,2 milliarder kroner i 2013. Videre rapporterte bedriftene samlet forsvarsrelatert eksport for 4,4 milliarder kroner, hvorav 3,9 milliarder kroner lisenspliktig eksport.

Norsk forsvarsindustri er en FoU-intensiv næring. Til sammen investerte bedriftene 1,2 milliarder kroner i FoU, noe som tilsvarer 10 % av omsetningen. Omtrent halvparten av investeringene var finansiert av bedriftenes egne midler.

4,4 milliarder kroner var forsvarsbedriftenes bidrag til nasjonal verdiskaping, noe som gir en gjennomsnittlig verdiskaping per årsverk på 0,9 millioner kroner. Beregningene viser at verdiskapingen hovedsakelig er knyttet til sysselsetting, og bedriftene betalte 3,8 milliarder kroner i lønnskostnader i 2013. Det samlede driftsresultatet var 0,9 milliarder kroner. Forsvarsindustrien bidrar også til verdiskaping i andre næringer gjennom innkjøp fra andre bedrifter. Til sammen anskaffet bedriftene varer og tjenester for 6,1 milliarder kroner, og nesten halvparten var leveranser fra norske bedrifter.

Dette er femte året på rad at FFI presenterer statistikk for norsk forsvarsindustri og vi begynner å få et datagrunnlag over tid. Derfor har vi gitt en mer detaljert beskrivelse av utviklingen over tid i denne rapporten.

Norsk forsvarsindustri hadde et toppår i 2010 med en omsetning på 13,4 milliarder kroner. Deretter har omsetningen falt gradvis, og i 2013 var omsetningen på samme nivå som i 2009. Vår analyse viser at de årlige variasjonene i stor grad sammenfaller med omsetningen til Kongsberg Protech Systems (KPS). Til sammenligning har resten av norsk forsvarsindustri hatt en samlet økning på 20 % fra 2009 til 2013. Dette, sammen med økningen fra 2 til 3 store forsvarsleverandører, forklarer også økningen på 600 årsverk i forsvarsrelatert virksomhet i samme periode.

Eksporten har sunket med 1,1 milliarder kroner fra 2009 til 2013, og tilsvarer en reduksjon på 20 %. Nedgangen forklares hovedsakelig av lavere lisenspliktig eksport. Øvrig forsvarsrelatert eksport har økt med nesten 0,3 milliarder kroner.

Forsvarsindustriens bidrag til nasjonal verdiskaping var 1,0 milliarder kroner høyere i 2013 enn i 2009. Statistikken viser at utviklingen i nasjonal verdiskaping hovedsakelig følger endringer i antall årsverk. Lønnskostnader utgjør mesteparten av den samlede verdiskapingen, og har økt fra 2,8 til 3,7 milliarder kroner fra 2009 til 2013. Driftsresultatet har økt med 0,1 milliarder kroner til 0,9 milliarder kroner.

Forsvarsindustriens innkjøpskostnader er redusert fra 7,0 milliarder kroner i 2009 til 6,0 milliarder kroner i 2013. Det er hovedsakelig innkjøp fra utenlandske bedrifter som har hatt en nedgang, mens anskaffelser fra andre norske bedrifter har variert mellom 2,8 og 3,2 milliarder kroner hele perioden. En mulig forklaring er at lavere omsetning for utenlandske datterselskaper har redusert kontraktene til deres underleverandører, mens økningen for resten av forsvarsindustrien gjør at verdien av nasjonale leveranser har vært mer stabilt.

FoU har økt gradvis fra 0,9 milliarder i 2009 kroner til 1,2 milliarder kroner i 2013. Det er hovedsakelig kundefinansiert FoU som har bidratt til økningen, fra 0,5 milliarder kroner til 0,7 milliarder kroner. Egenfinansiert FoU har variert mellom 0,4 og 0,5 milliarder kroner.

En interessant observasjon er at endringer i forsvarsmarkedet treffer bedriftskategoriene like sterkt, slik at det relative forholdet er konstant for de fleste av nøkkeltallene. FoU fremstår som et unntak fra dette. Der er det totale nivået mer stabilt, mens fordelingen mellom bedriftskategoriene har endret seg. For eksempel har storleverandørenes andel økt fra 1/3 i 2009 til 1/2 i perioden 2011-2013.

Datagrunnlaget for statistikken er hovedsakelig tall som bedriftene rapporterer til FFI. I tillegg henter vi også tall fra bedriftenes årsregnskap, Forsvarets regnskap og NSPA. Ved frafall benytter vi ulike metoder for å beregne verdier.

Referanser

Fevolden, A., Christiansen, J. og E. N. Karlsen (2011) *Verdiskaping i forsvarsindustrien i Norge*, FFI-rapport 2011/00644.

Hartley, K., (2007) "The Arms Industry, Procurement and Industrial Policies" in Sandler, T. and K. Hartley (eds.) *Handbook of Defence Economics volume 2*, North Holland: Oxford.

Meld. St. 49 (2012-2013) Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2012, eksportkontroll og ikke-spredningsarbeid.

Tvetbråten, K. og A. Fevolden (2011) *Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2009*, FFI-rapport 2011/00608.

Tvetbråten, K. (2011) *Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2010*, FFI-rapport 2011/02264.

Tvetbråten, K (2011) *Rutiner for Næringsdatabasen og analyser av forsvarsindustrien ved FFI*, FFI-rapport 2011/02085.

Tvetbråten, K (2012) *Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2011*, FFI-rapport 2012/02433.

Tvetbråten, K (2013) *Forsvarsindustrien i Norge – statistikk 2012*, FFI-rapport 2013/02681.

Årsrapport Kongsberg-gruppen 2011.

Årsrapport Kongsberg-gruppen 2012.

Informasjon fra nettsider:

Vedtekter for FSi samt medlemslister: www.fsi.no

Økonomiske nøkkeltall fra Regnskapsregisteret i Brønnøysund: www.proff.no

Definisjoner av statistiske begreper samt konsumprisindeks: www.ssb.no

Forkortelser

BNP	Bruttonasjonalprodukt
FD	Forsvarsdepartementet
FLO	Forsvarets logistikkorganisasjon
FoU	Forskning og utvikling
FSi	Forsvars- og sikkerhetsindustriens forening
IFU	Industrielle forsknings- og utviklingskontrakter
KDA	Kongsberg Defence and Aerospace
KPI	Konsumprisindeks
KPS	Kongsberg Protech Systems
LHK	Luftforsvarets hovedverksted Kjeller
NSPA	NATO Support Agency
OFU	Offentlige forsknings- og utviklingskontrakter
RWS	Remote Weapon Station
SMB	Små- og mellomstore bedrifter
SSB	Statistisk sentralbyrå
UD	Utenriksdepartementet

Vedlegg A Rapporteringsskjema til forsvarsbedriftene

I. Generelt	
Bedriftens navn	
Kontaktperson	
Telefonnummer	
E-post	
II Omsetning 2013, i 1000 NOK	
Bedriftens totale omsetning	
Forsvarsrelatert omsetning til Forsvaret	
Forsvarsrelatert omsetning til andre kunder i Norge	
Forsvarsrelatert omsetning til utlandet (eksport)	
Øvrig (sivil) omsetning til norske kunder	
Øvrig (sivil) omsetning til utenlandske kunder	
III Eksport 2013, i 1000 NOK	
Total eksport	
Lisenspliktig eksport (A- og B-materiell)	
Lisenspliktig eksport (tjenester etc.)	
Ikke-lisenspliktig forsvarsrelatert eksport	
Sivil eksport	
IV. Gjenkjøp 2013, i 1000 NOK	
Gjenkjøpsforpliktelser pr 31.12.2013	
V. Forskning og utvikling 2013, i 1000 NOK	
FOU finansiert av bedriften	
FOU finansiert av andre	
VI. Årsverk 2013, i heltidsekvivalenter	
Antall årsverk	
Antall årsverk i forsvarsrelatert virksomhet	
VII. Underleveranser 2013	
Innkjøpskostnader fra utenlandske underleverandører (i 1000 NOK)	
Innkjøpskostnader fra norske underleverandører (i 1000 NOK)	
Antall norske underleverandører	
Omfatter noen av tallene virksomhet i utlandet?	